

Ungdom, risiko og anerkjennelse. Hvordan støtte vilje til endring?

Reidun Follesø

Denne artikkelen diskuterer hvordan voksne som arbeider med utsatt ungdom, kan motivere og støtte dem i endringsprosesser. Anerkjennelse, slik begrepet brukes av Axel Honneth, diskuteres opp mot en evidensbasert tilnærming i sosialt arbeid. Materialet artikkelen baserer seg på, er kvalitative intervju med 15 ungdommer og 40 ansatte i ti kommunale prosjekt med ungdom i risiko som målgruppe.

Noen ganger er det enkelt å si om noe virker eller ikke. Lommelykten virker når lyset kan slås både av og på. Pennen virker når jeg kan tegne streker og bokstaver på et ark. Det er heldigvis også enkelt å sette inn virksomme tiltak iblant – jeg vet at et nytt batteri kan forlenge lommelyktens liv. På andre områder er sammenhenger derimot langt mer innfløkte og vanskelig å spore. Hva er det som «virker» når en ungdom bestemmer seg for å forandre livet sitt etter år med stillstand – og får det til? Og hvordan kan denne viljen til endring støttes?

Arbeid med ungdommer i utsatte livssituasjoner er en sammensatt og kompleks virksomhet, og det finnes en rekke tilnærminger og tradisjoner for å forstå og arbeide innenfor dette feltet. Virksomheten skal være kunnskapsbasert. Det forventes at planmessig innsats skal gi dokumenterbar effekt. Mens metoder innen feltet til nå har vært fundert i ulike forskningsbidrag, ser vi i dag en økende tendens til at kunnskapsbasert innsats forstås som evidensbasert innsats. Hva dette innebærer, er det gitt ulike svar på. En bred forståelse av evidensbasert praksis viser til en vedvarende søken etter den beste tilgjengelige kunnskap, noe som blant annet handler om å holde seg oppdatert på kunnskap fra tilgjengelige databaser (Willman og Stoltz 2002). En smalere tolkning innebærer at kun arbeidsmetoder kvalitetssikret etter naturvitenskapelige/medisinske standarder skal implementeres i sosialt arbeid og slik sikre at praksis bygger på dokumenterbar kunnskap og metodikk (Martinsen og Tjelflaat 2003).

I denne artikkelen presenteres anerkjennelse som tilnæringsmåte i sosialt arbeid, inspirert av Axel Honneths teori, og det diskuteres hvordan denne tilnærmingen kan synliggjøre begrensninger i evidensbasert sosialt arbeid. Et empirisk materiale fra et forsknings- og utviklingsprosjekt med utsatte ungdommer vil tjene som eksemplifiseringer i diskusjonen. Artikkelen innledes med redegjøring for datamaterialet og en presentasjon av begrepene anerkjennelse, krenkelse og usynlighet. Her blir også evidensbasert kunnskap i sosialt arbeid kort gjort rede for.

Datamateriale

Ungdom i Svevet er et forsknings- og fagutviklingsprosjekt i ni kommuner som skal kartlegge, prøve ut og dokumentere virksomme tilnæringsmåter og samarbeidsformer overfor ungdom i risiko. Risiko viser her til det å befinne seg utenfor eller på vei bort fra skole eller jobb, fritidstilbud, lokalmiljø, familie og/eller venner. Prosjektene varierer fra oppsøkende ungdomsarbeid og åpne ungdomshus, via tilrettede skoletilbud, til individuell og tett oppfølging av ungdommer i barnevern eller ettervern. Det enkelte prosjektet drives selvstendig, men inngår i et felles sammenbindende prosjekt der vi undersøker likhetstrekk på tvers av ulike ungdomsgrupper og tiltak. Ungdommene er mellom 15 og 25 år, og prosjektperioden er fra 2007 til 2010.¹ (Se også Mevik mfl. 2009.)

Intervjuene som brukes i denne artikkelen, er i all hovedsak fra ungdommer og ledere i prosjekt for dem som sliter mest. Dette er ungdommer som har avsluttet skole og/eller jobb, som sliter i grunn- eller videregående skole, samt ungdommer som ikke kan eller vil bo hjemme. Tiltakene er i hovedsak aktivitets- og skoletilbud, tilrettede fritidsaktiviteter eller tett individuell oppfølging fra barnevern eller ungdomstjeneste.

15 ungdommer og 40 ansatte har blitt intervjuet, og rammen rundt intervjuene har variert noe. De ungdommene som kjente hverandre godt og hadde deltatt i felles aktiviteter, ble invitert til gruppeintervju. Det samme gjaldt de ansatte. De ungdommene som ikke inngikk i slike grupper, ble intervjuet enkeltvis. Alle intervjuene var semistrukturert og varte fra en til to timer. Spørsmålene var knyttet til forventninger og erfaringer gjort i prosjektet så langt. I materialet inkluderes også en samling der ungdom, ansatte og forskere møttes for å diskutere foreløpige forskningsfunn.

Kunnskapssyn i sosialt arbeid

Sosialt arbeid er et felt der metodene er svært usikre, i den forstand at en vanskelig kan si med sikkerhet at en bestemt metode kan hjelpe et bestemt menneske eller en gruppe mennesker (Angel 2003). Sosialt arbeid har tradisjonelt hentet sin kunnskap fra et bredt tilfang av forskning, der kvalitative og erfaringsnære forskningsprosjekt har spilt viktige roller. Gjennom de siste årene har vi imidlertid sett en tendens til at evidensbasert forskning og praksis har fått en stadig større plass. Evidens oversettes gjerne med bevis, selv om dette er noe upresist. Begrepet brukes på en rekke ulike måter, og presisjonsnivået i debattene er dermed tidvis lavt (Martinsen og Tjelflaat 2003). I den følgende teksten vil evidensbaserte tilnærminger vise til effektstudier, der metoder fra medisinsk forskning danner mønster. Tiltak prøves ut overfor enkeltpersoner eller grupper, og resultatene sammenholdes med kontrollpersoner eller grupper som ikke har fått tilsvarende tiltak. Metodene prøves ut i en rekke randomiserte forsøk, som så gir grunnlag for meta-studier. På dette grunnlag utarbeides håndbøker eller manualer som skal kunne brukes overfor nye, tilsvarende målgrupper. Eksempler på program som langt på vei følger dette mønsteret, er *Parent Management Training – Oregon* (PMTO) og *Multisystemisk terapi* (MST).

Evidensbasert arbeid overfor unge i risiko har mange kritikere. Flere hevder at begrep og forståelser importert fra medisinsk tenkning kun har begrensede forutsetninger for å fange kompleksiteten i de prosesser, relasjoner og vilkår som karakteriserer arbeid med ungdom (Ljunggren 2005). Dette til tross hevdes det at et evidensbasert kunnskapssyn gradvis opparbeider seg et modellmonopol, noe som ifølge Ekeland (2007) blant annet skyldes retorikkens kraft, fordi «evidensevangeliet lovar mykje: ein kvalitetssikra praksis som bygger på vitskap» (Ekeland 2007, s. 11). Den evidensbaserte tilnærmingen bygger på et metodisk hierarki der uavhengige randomiserte kontrollforsøk rangeres høyest på kunnskapsskalaen, mens kvalitativ forskning som tar utgangspunkt i kontekstuell og erfaringsbasert viten, befinner seg nederst – eller er utelatt (Taylor og White 2002).

Kunnskapssynet i evidensbaserte program er basert på at problem på individnivå kan lokaliseres og defineres ut fra studier på gruppenivå. Program som utvikles, skal så passe for alle med like problem eller problemområder, og de er i prinsippet frikoblet fra kontekst. Ved å vise til at praksis bygger på en vitenskapelig grunn hvor empirisk dokumentasjon av behandlingseffekt er vesentlig, kan disse programmene fremstå som mer troverdige enn andre.

Vi vil ta opp noen av diskusjonene en evidensbasert tilnærming reiser, etter å ha presentert en alternativ tilnærming. Hva kan en anerkjennende tilnærming innebære – og hvordan kan den utfordre og supplere evidenstilnærmingen? Kan anerkjennelse tilby alternative måter å møte ungdommers vilje til endring?

Anerkjennelse

Axel Honneth som særlig er kjent for sine skrifter om anerkjennelse (Honneth 2003, 2008), ble født i 1949 i Essen, Tyskland. Som en del av Frankfurterskolen viderefører han tankegodts fra kritisk teori slik vi blant annet finner den hos Jürgen Habermas. Kritisk teori omfatter en human- og samfunnsvitenskapelig forskningsretning som ble etablert i Frankfurt i 1920-årene, og som senere har fått stor innflytelse på samfunnsvitenskapen i Europa. Et kjennetegn ved deres forskning er forsøket på å forene filosofi, sosialteori og politikk, heller enn å skille mellom dem. Videre kritiserer retningen et strengt positivistisk vitenskapssyn, en debatt hvor blant andre den norske filosofen Hans Skjervheim har vært en sentral bidragsyter (Skjervheim 1976, Nielsen 2001, Lindbekk 2001).

Honneth henter empirisk og teoretisk støtte fra sosialpsykologen Georg Herbert Mead, psykoanalytiker David Winnicot og filosofen Georg Wilhelm Friedrich Hegel i arbeidet med å forstå og forklare anerkjennelse. På bakgrunn av disse bidragene bygger han sin forståelse av anerkjennelse slik den fremstår i samfunnets tre interaksjonssfærer: *privatsfæren*, *den rettslige sfære* og *den solidariske sfære* (Honneth 2008, s. 103). Han kritiserer sine kolleger: «[...] verken hos Hegel eller Mead finner [vi] en systematisk drøfting av de formene for ringeakt som i kraft av å være negative ekvivalenter til de tilsvarende anerkjennelsesforholdene, kan gi de sosiale aktørene en sosial erfaring med ikke å være anerkjent.» Honneth ønsker nettopp å bidra til å vise at fravær av anerkjennelse kan medføre at mennesker krenkes (Honneth 2008, s. 102). Anerkjennelse inneholder, ifølge Honneth, både erkjennelse og tilstedeværelse. Dette viser til både tanke og handling, til en mental og en handlingsdimensjon. Det handler både om å se og å bli værende hos den personen som trenger det, noe som er prosesser som krever tid (Bae og Waastad 1992).

Kjærlighet er et sentralt begrep hos Honneth. Begrepet viser ikke kun til romantiske, seksuelle og intime relasjoner, men kan også gis et noe mer nøytralt innhold. Følelsene er imidlertid sterkt til stede. Med kjærlighetsforhold «[...] skal vi her forstå alle primære relasjoner som består av sterke følelsesmessige bindinger mellom få personer etter mønster av erotiske parforhold,

vennskap og relasjon mellom barn og foreldre» (Honneth 2008, s. 104). Honneth reflekterer over barnets forhold til sine foreldre – og da primært til mor. Med psykoanalyse og objektrelasjonsteori som bakgrunn stiller han spørsmål om hva det er som gjør løsriving mellom barn og foreldre mulig samtidig som tillit består. I dette bruddet viser han til anerkjennelsens viktighet. I den gode løsrivningen blir personens individuelle (u)avhengighet anerkjent – samtidig som frigjøringen er basert på en affektiv tillit til at den gjensidige hengivenheten vil bestå. Kjærlighetsrelasjonen, hevder Honneth, utgjør ideelt sett en symbiose som er brutt gjennom anerkjennelse. Gjennom dette får barn *selvtillit* (Honneth 2008, s. 115, 116).

Den rettslige sfære er ikke på samme måte knyttet til personlige relasjoner. Det å være rettighetsinnehaver i et samfunn dreier seg om å få like rettigheter, noe som ifølge Honneth ikke kan rangeres på en skala av mer eller mindre. Han drøfter sin forståelse opp mot Meads begrep om rettslig anerkjennelse, samtidig som han kritiserer Mead for i for stor grad å legge vekt på personlige relasjoner på dette nivået: Mead, hevder Honneth, «[...] sikter her snarere til det grunnleggende forholdet at subjektet bare kan anerkjennes som rettighetsinnehaver hvis det er sosialt anerkjent som medlem av fellesskapet» (Honneth 2008, s. 118). Mens Mead vektlegger relasjonens betydning, er Honneth i større grad opptatt av at rettigheter og plikter skal være likt fordelt blant mennesker. Det er likevel vanskelig å ekskludere relasjon fra Honneths forståelse av rettslig anerkjennelse. Anerkjennelse oppstår også idet mennesker aksepteres og aksepterer andre som fullverdige medlemmer av samfunnet med alle de rettigheter og plikter dette medfører. Selvrespekt er gevinsten som finnes i den rettslige sfære. Honneth hevder at mens kjærlighet fremskaffer det psykiske grunnlaget i ethvert menneske for å kunne stole på sine egne behovsimpulser, skaper selvrespekten en bevissthet i mennesket om at det kan bli respektert av seg selv fordi det fortjener å bli respektert av andre. Gjennom en rettslig anerkjennelse vil mennesket tillates å gå inn i offentlige diskusjoner som en meningsberettiget aktør, realisere seg selv og oppnå selvaktelse.

Mennesker trenger ikke bare å oppnå affektiv hengivelse og rettslig anerkjennelse, men også sosial verdsetting (Honneth 2008, s. 130). Den solidariske sfære viser til de kulturelle, ideologiske og arbeidsmessige fellesskap i samfunnet. Gjennom deltakelse i fellesskapet vil menneske bli anerkjent for sin autonomi, sine kvaliteter og kompetanser som menneske (Hansen 2006, Honneth 2008, Høilund og Juul 2005). For å kunne leve et godt liv er det ifølge Honneth nødvendig å oppnå anerkjennelse innen alle de tre sfærene, som er tett forbundet med hverandre. Individets subjektive autonomi, hevder han, vil vokse for hvert nivå av gjensidig respekt.

Honneth har, på lik linje med resten av Frankfurterskolen, vært kritisert for å bygge teori uten et eget empirisk grunnlag. Han forsøker å gripe noen store trekk ved samfunnet uten å relatere dette til mindre kontekster. Et forsøk på å kombinere et makro- og mikronivå i anerkjennelse finner vi hos den danske forskeren Annemette Engell Hansen (2006), som i sitt arbeid sammenholder elementer fra Axel Honneths tekster med parallelle bidrag fra mikrososiologen Erving Goffman. Goffman har, i motsetning til Honneth, mennesker i hverdagslige situasjoner som sitt empiriske felt (Goffman 1963, 1974).

Et begrepspar de begge har vært opptatt av, er *synlighet* kontra *usynlighet*. Usynlighet kan ifølge Honneth defineres på to måter. I bokstavelig forstand innebærer usynlighet at man faktisk ikke ser noe eller noen. Denne forståelsen er åpenbar og selvinnsynende. Den neste tilnærmingen omtaler han som metafysisk usynlighet – der den som faktisk er til stede, *ikke* erkjennes som tilstedeværende. Vi har dagligdagse begrep som beskriver dette i det vi snakker om å «se gjennom», «se forbi» eller «overse» noen. Det finnes mennesker som opplever dette som regel heller enn unntak, som gatas tiggere. Til tross for sin åpenbare synlighet ser vi gjennom eller forbi dem, og vi registrerer dem uten å erkjenne deres eksistens. Honneth beskriver dette som krenkende, ved at noen fratras sin selvrespekt. Dette kan igjen virke inn på hvordan den oversette oppfatter seg selv: «Å bli nektet sosialt gyldige rettskrav betyr at den enkelte ikke får innfridd sin intersubjektive forventning om å bli anerkjent som et subjekt som er i stand til å foreta moralske vurderinger. Erfaringen av å nektes rettigheter faller derfor typisk sammen med tap av selvrespekt, det vil si evnen til å forholde seg til seg selv som en likeberettiget interaksjonspartner» (Honneth 2008, s. 142).

Goffman har en noe annen tilnærming til synlighet og usynlighet. Han er særlig opptatt av hvordan mennesket regisserer sin fremtreden og selvpresentrasjon i sin hverdag, og bruker bilder fra teaterverdenen som illustrasjoner: Mennesket lever både på en scene og bak den samme scenen. På scenen går vi stadig inn i nye spill og samspill, der planlegger vi vårt uttrykk i den grad det er mulig. Når vi forlater scenen, kan vi slappe av – det er ikke lenger noen som ser, observerer og tolker de uttrykk vi gir. Det er imidlertid ikke nødvendigvis slik at vi kan bestemme hva andre skal se, og hvordan andre skal forstå oss. Som mennesker bærer vi også med oss kjennetegn, *stigma*, som gir andre en fornemmelse av hvem vi er. Stigma viser til et negativt kjennetegn og kan forklares som et kroppslig tegn som viser at den som bærer det, har noe uvanlig, noe uønsket ved seg. Tegnet trenger ikke i seg selv å være negativt, men oppstår i en relasjon mellom egenskaper og stereotype klassifiseringer av egenskaper eller mennesker. Dette kan være karakteristika knyttet til kropp, til karakter eller tilhørighet som eksempelvis nasjon, rase eller religion (Goffman 1963). Et stigma kan være synlig eller usynlig, men preger hvordan

mennesket oppfattes av sin omverden. Bruker vi igjen tiggeren som eksempel, vil nettopp det å være tigger – med alle sine synlige tegn – gi andre en fornemmelse av hvordan dette mennesket er. Mennesker med synlige funksjonshemninger gir også gode og illustrerende fortellinger – som når ekspeditøren overser kunden i rullestol og konsekvent henvender seg til den gående ledsageren. Et stigma er ofte et hinder for god kommunikasjon – det er som et usynlig gjerde, et fortrekk mellom to som møtes. Et stigma tenderer mot å dominere oppfatninger slik at det forvansker menneskets mulighet til å presentere seg som noe annet enn det stigmaet kommuniser (Goffman 1963, 1974).

Kritiske refleksjoner

Anerkjennelse er ikke et enkelt begrep å avgrense, og det er ikke problemfritt som faglig begrep. Dagliglivet er fylt av anerkjennelse – når et barn oppmuntres, en kollega roses eller en hyggelig kommentar leveres i forbifarten. Tilsvarende er mangelen på anerkjennelse merkbar i ignorering, nedlatende bemerkninger eller kjeft. Det er innlysende og åpenbart at anerkjennelse må være en del av sosialt arbeid. Hva bidrar Honneth med i tillegg til det «alle» sosialarbeidere vet? Et bidrag er påminnelsen om og begrunnelsen av det selvsagte. I tillegg kommer at Honneths perspektiv peker utover anerkjennelsen i nære relasjoner og inkluderer både rettslige og solidariske perspektiv.

Anerkjennelse som tilnærming har også vært kritisert for å virke tilslørende og ansvarsfraskrivende. Blant kritikerne finner vi Nancy Fraser, som i artikkelen «Rethinking Recognition» (Fraser 2000) advarer mot at anerkjennelse kan komme til å erstatte nødvendige solidariske krav. Hennes diskusjon dreier seg minoriteters rettigheter, men har gyldighet også i vår sammenheng. Fraser advarer mot at anerkjennelse settes i stedet for en nødvendig omfordeling av goder. Videre påpeker hun at anerkjennelse av individualitet i en ekstrem grad kan føre til separatisme, intoleranse og sjåvinisme. Hun underkjenner ikke anerkjennelsens betydning, men understreker viktigheten av kontekstualisering:

I want to argue here that we need a way of rethinking the politics of recognition in a way that can help to solve, or at least mitigate, the problems of displacement and reification. This means conceptualizing struggles for recognition so that they can be integrated with struggles for redistribution, rather than displacing and undermining them. It also means developing an account of recognition that can accommodate the full complexity of social identities, instead of one that promotes reification and separatism. Here, I propose such a rethinking of recognition (Fraser 2000, s. 2).

Vi kan se at Fraser og Honneth har budskap som ligner hverandre. Begge er opptatt av anerkjennelsens viktighet, og begge er bekymret for at anerkjennelse skal avgrenses til kun å gjelde relasjoner mellom enkeltmennesker, uten å ta høyde for at anerkjennelse også må inkludere rettferdighet og omfordeling (Fraser) og aktiviteter innen både en rettslig og solidariske sfære (Honneth). Sammen med andre tenkere innen kritisk teori bidrar de til å reflektere over kontekstens betydning og i forlengelsen av dette over en individualisert og individualiserende problemforståelse overfor ungdom i risiko.

Hvordan støtte vilje til endring?

Et mål for flere av våre ungdomsinformanter har vært å endre forhold i livet sitt. For noen betyr det å komme i gang med skole eller annet dagtilbud, for andre å få tilgang til fritidsarenaer. Flere av ungdommene har også opplevd endringer i prosjektperioden. Hva er det som gjør at slike prosesser har kommet i gang? Hva er det som bidrar til at den første troen på og lysten til å gjøre noe nytt oppstår? Anerkjennelse endrer ikke *i seg selv*. Kan anerkjennelse likevel ha hatt en betydning i disse prosessene?

Endring, relasjon og anerkjennelse

Endring kan ha ulike mål. Prosjektet empirien er hentet fra, er ikke igangsatt med felles måleenheter for endring. Derimot har vi spurt ansatte om hvilke endringer de forventer, og hvilke de ser. Vi har videre spurt ungdommer om hva de ønsker og forventer at deltakelse i prosjektet kan bidra til av endring. Gitt at dette er ungdommer i forskjellige situasjoner, må svarene nødvendigvis variere. Noe som imidlertid går igjen, er betydningen av de helt små målene. Et eksempel er læreren som gir enkeltelever ukekarakter fordi det er motiverende, og fordi en tidshorisont på noen måneder iblant er uoverskuelig. Et annet eksempel er et prosjekt der de ikke lenger forventer fullstendig rusfrihet hos sine ungdommer, fordi dette ble uoverkommelig der og da. Et tredje eksempel på vektleggingen av små endringer er miljøterapeuten som skryter av ungdommen som midt i en kaotisk leilighet tross alt hadde greid å få ut søpla.

Hva kan vi trekke ut av dette? Ser vi dumsnille lærere og sosialarbeidere som ikke stiller nødvendige krav til ungdommer? Ser vi at mål senkes og terskler flyttes, slik at det på sikt vil hemme mer enn tjene ungdommene? Våre funn tyder ikke på at dette er tilfelle. Gjennom de små mål sikter del-

takere og ledere mot noe større. Læreren som gir ukekarakterene, er på en skole som har som mål at ungdommene skal ha lyst til å lære – noe som er skolens ansvar. Videre skal ungdommene gå ut med karakterer i alle fag samt med en tro på at de fortsatt kan lære noe nytt etter avsluttet grunnskole. Prosjektet der de avventet rusfrihet, jobbet aktivt med å få ungdommen til å ønske en ny kurs i livet sitt – noe de fleste også fikk til. Dette er store mål.

Ungdommen fremhever de voksne de møter, som svært betydningsfulle. Disse voksne beskrives med ulike ord – de har humor, de liker å gjøre ting, de er «streng på snille måter». Ungdommene bruker ulike ord for å beskrive sine ledere, og noen ganger er det vanskelig for dem å finne gode og treffende beskrivelser. Om det kan være vanskelig å beskrive det som fungerer godt, så kan det være enklere å se hva som ikke er så bra: «Første gangen jeg var der nede, prøvde jeg å være hyggelig, men det første jeg møter når jeg kommer inn, er et veldig surt fjes. [...] Man får liksom inntrykk av at du er ikke ønsket der. [...] Jeg som faktisk går rundt hele tiden og tror at ingen liker meg, så er det helt for jævlig å se det» (Informant, gutt 19, som forteller om sitt første besøk på Nav).

Et gjennomgående trekk i beskrivelsene av de gode relasjonene er at ungdommene er sikre på at de voksne liker å være sammen med dem. At dette er viktig, understrekes både av ungdommer og voksne. Her spiller humor en viktig rolle. Det å kunne le sammen, også når noe har vært vanskelig, er et synlig eller hørbart tegn på at de trives i hverandres selskap.

En betingelse for hjelp kan være en god relasjon mellom voksen og ungdom. Ser vi tilbake på Honneths beskrivelse av anerkjennelse i den private sfære og inkluderer de personer ungdommen etablerer fastere, mer varige relasjoner til, kan vi se forbindelser som gir mening. Ungdommers beskrivelser av *gode møter* kan vi forstå som deres opplevelse av å bli erkjent og anerkjent. Honneth bruker begrepet kjærlighet, noe som også kan gi mening for å forstå ungdommenes beskrivelser av sine relasjoner til de voksne. Begrepet må imidlertid brukes med forsiktighet. Å inkludere kjærlighet i profesjonalitet er både komplisert og kontroversielt. Ordet nevnes ikke av våre informanter og skal heller ikke presses på dem. Imidlertid er vennskap, humor og samvær ord som brukes, også dette ord som beskriver gjensidighet og følelser. Det er viktig, betydningsfullt og potensielt endrende å bli likt av noen man selv liker og respekterer. Ungdommer beskriver måten de blir møtt på, som betydningsfull for en begynnende endring, og støtten fra voksne bidrar til at det går an å tro på seg selv. En av informantene forklarer betydningen en av hans voksne støtterpersoner har hatt for ham. Som 18-åring stod han utenfor skole og jobb, slet med psykiske problem og

hadde ikke lenger noen tro på at voksne kunne hjelpe ham. Han beskriver hvordan livet hans ble endret idet han ble kontaktet av en voksen fra hjelpeapparatet. Hun snakket ord han forstod, og lot seg ikke avvise. Hun nektet å gi ham opp og var sikker på at han kunne få det mye bedre i livet sitt. Gradvis ble denne troen også hans. Han forteller:

Det jeg sitter med i dag ... de få jeg kjenner, sier de ikke hadde gidde å leve om de var meg. Men en plass i veien fant jeg et håp, og ... Da kommer vi til begynnelsen på lykken i livet mitt. Damen som ringte meg. Jeg hadde aldri trodd at en voksen kunne gi meg hjelp. Og respektere meg. Om det finnes en person som for første gang på lenge fikk meg til å tenke positivt, så var det henne.

Honneth hevder at det man får gjennom anerkjennelse i den private sfære, er selvtillit, et ord som også kan betegne denne guttens begynnende tro på seg selv.

Den rettslige sfære viser til tilhørighet i et lokalt og nasjonalt samfunn, med alle de rettigheter og plikter det medfører. Honneth hevder at for å kunne være rettighetsinnehavere i et samfunn, må mennesker erkjenne de normative forpliktelsene de har overfor hverandre (Honneth 2008, s. 117). Anerkjennelse oppstår idet mennesket oppfattes som et fullverdig medlem av dette samfunnet. Ungdommene vi møter, er ikke bare en del av sine prosjekt eller tiltak, de bor også i sitt lokalsamfunn. Dette er ikke nødvendigvis steder der de føler seg vel eller velkomne, kanskje heller ikke miljø som legger til rette for eller støtter vilje til endring. Ensomhet og isolasjon er et tema flere ungdommer tar opp. En jente, 16 år gammel, sier: «[...] den tiden vi lever i – det er lett å kjenne seg meningsløs. Det er så mange som prøver å være noe. Det er vanskelig å vise seg ... det er lett å bli usynlig ... Det er mye lettere å bli usynlig nå enn før.» Utsagnet er tatt ut av sin kontekst, og som en del av sin helhet ville flere nyanser i beretningen kommet frem. Vi velger likevel å stoppe opp ved nettopp dette utsagnet fordi det tematiserer noe flere er opptatt av – usynlighet.

Å hevde at deltakerne i våre prosjekt har vært usynlige, er en drøy og delvis urimelig påstand. Mange av dem har tvert imot vært svært synlige i sine tidvis små lokalsamfunn. Som Andreas: «[...] Han har jo vært oppfattet som en banditt og en «bad boy», og mange har vært redd han, vi har hatt problem med å få arbeidsgiver til å akseptere og gi han en arbeidsplass, om det så bare var en praksisplass, fordi han har et rykte som gjør at folk tenker at han bringer trøbbel med seg.» Utsagnet fra en sosialarbeider illustrerer manges opplevelser og erfaringer. Ungdom i risiko er synlige og tidvis uønskede. De blir sett på som vanskelige, bråkete eller utidige. Midt i sin synlighet kan de like-

vel bli usynliggjort ved å bli oversett og ignorert. De kan aktivt holdes utenfor ved at foreldre ber sine ungdommer om å holde seg unna dem, eller ved at arbeidsgivere unngår å tilsette dem. Noen krysser gaten for å slippe å se eller for å unngå kontakt. Enten utenforheten skyldes passiv unnlattelse eller aktiv utestengning, er ekskluderingen merkbar for de ungdommene det gjelder.

De ungdommene som forteller om endring i livet sitt, knytter gjerne dette til måten andre møter dem. Om vi forstår endring i første anerkjennelsesfase som en begynnende tro på seg selv, kan endring her bety at andre ser ungdommen med nye øyne. Flere ungdommer forteller at de gjennom deltakelse i prosjekt har opplevd å bli møtt på nye måter i lokalsamfunnet, som ved at folk er begynt å hilse på dem. En ungdom forteller med begeistring om da han kom inn på et kontor der mannen bak skranken så opp, så ham i øynene, smilte, sa hei – og så sa navnet hans. Det var en ny og viktig opplevelse. Da vi spurte hva han trodde denne endringen skyldtes, svarte han: «Jeg tror lederne har satt ut gode rykter om oss!» Antakelsen ble i sin tur bekreftet av lederne, som alle var opptatt av at det disse ungdommene fikk til og var flinke til, skulle spres som gode rykter. En annen gruppe ungdommer er engasjert i restaurering av et hus de senere kan flytte inn i. De beskriver dette som å *restaurere mennesker og hus*. Huset, som har stått tomt og er slitt, har nå fått en ny fasade som hele bygda kan se. Fasaden følges av en ny forståelse av ungdommene – de er blitt noen som kan, og som bidrar. Ungdommene forteller om de nye blickene, den nye interessen og om økt selvfølelse.

Eksemplene kan synes små, men de inviterer likevel til spørsmål som er større. Dersom det er slik at andres blick og andres bekreftelse virker inn på selvbildet, vil da disse blickene og bekreftelsene i seg selv også kunne bidra til endring? Dette ville i så fall bety at lokalmiljøers felles engasjement vil kunne bidra til at ungdommer både inkluderes og tilbys bedre betingelser for endring.

Anerkjennelse kan, i et slikt perspektiv, betraktes fra to vinkler. På den ene siden må ungdommene gjøre seg fortjent til anerkjennelsen gjennom måten de er på. Dette er i overensstemmelse med måten vi gjerne tenker på – anerkjennelse er noe man gjør seg fortjent til. Bytter vi perspektiv, kan en anerkjennende væremåte være en invitasjon til endring. Kan det å bli møtt med anerkjennelse fra omgivelsene motivere til endring? Vi har ikke et endelig svar, men gjennom å se anerkjennelse som en tosidig prosess som tilbys og mottas i et lokalsamfunn, åpner vi for å tenke hjelpsomme tiltak i en større kontekst enn det enkelte tiltak. Selv om en ungdom har en god relasjon til sin miljøarbeider i sitt avgrensede tiltak, står mye på spill dersom ungdommen aktivt utestenges fra andre, viktige arenaer. Anerkjennelse som tilnærming

inviterer til å tenke vidt. Det skyver frem spørsmål om andre metoder og tilnærminger enn de individuelle. Det kan inkludere et helt lokalsamfunn.

Ungdom bor og lever i et lokalmiljø som kan fremme eller hemme sine medlemmers muligheter for anerkjennelse. Å forstå ungdom i sviktsonen som ungdommer i et lokalmiljø krever en bred innsats, og det ser også ut som om de prosjektene som greier å involvere større deler av et lokalmiljø, oppleves positive og virkningsfulle for ungdommene.

Anerkjennelse og evidens. Enten eller – både og?

Honneths bidrag er egnet til å stille spørsmål ved en evidensbasert tilnærming i sosialt arbeid. Som vist tidligere refererer evidens her til effektstudier med forsøks- og kontrollgrupper. Slike forsøk må nødvendigvis innebære at problemfelt avgrenses. Skal tiltak prøves ut i forsøk på å (på)vise virkning, må omgivelsene kontrolleres eller avgrenses. Først da er det mulig å se hvilke konkrete tiltak som har effekt på hvilken atferd. Dette kan føre til at komplekse problem reduseres, og at forenklete tiltak settes inn uten at det egentlige problemet avhjelpes. I vårt materiale ser vi eksempelvis at ungdom og ledere har ulike beskrivelser av risiko og utenforhet. Mens ledere understreker ungdommenes aktiviteter (kriminalitet, skoleskulk og isolasjon), er ungdommene opp-tatt av følelser (ensomhet, å være annerledes). Dette er ikke gjensidig uteluk-kende beskrivelser, risiko er neppe enten det ene eller det andre. Vårt poeng er at risiko og utenforhet inngår i en sammenheng, i en kontekst der ulike beskri-velser, begrunnelser og forståelser eksisterer parallelt. Dersom dette ikke undersøkes og tas høyde for, kan tiltakets treffsikkerhet bli dårlig. Ungdom-mens uhensiktsmessige atferd slik denne defineres av andre, kan i prinsippet avlæres gjennom et virksomt program, samtidig som den opplevde ensomhe-ten ikke forsvinner. Tiltak som retter seg inn mot endring av atferd, kan der-med oppleves som lite hjelpsomme av dem som skulle hjelpes.

Menneskesynet som ligger til grunn for evidensbaserte metoder, har vært kritisert. Tor-Johan Ekeland (2007) formulerer seg slik i sin kritikk:

At ei medisinsk behandling er deklartert som evidensbasert, tyder enkelt sagt at ein på bakgrunn av eksperimentell gruppedesign kan seie at ho verkar for ein statistisk gjennomsnittspasient, uavhengig av kontekst. Men i klinisk praksis møter ein ikkje gjennomsnittspasienten. Dei er statistiske konstruksjonar. Derimot møter ein den individuelle variasjonen og subjektiviteten som er sjalta ut som feilvarians (Ekeland 2007, s. 19).

Tine Egelund (1997) på sin side advarer mot hvordan et stadig økende press på å måle innsats påvirker praksis i sosialt arbeid. Arbeidets verdi, hevder hun, tenderer mot å bli målt ut fra regler, prosedyrer og rutiner som enklere lar seg kontrollere. En slik utvikling tvinger arbeidet inn i prosesser som tjener organisatoriske mål, snarere enn i prosesser som forbedrer familiers situasjon og øker deres velferd. De organisatoriske løsninger som finnes, kan i sin tur komme til å virke bestemmende på hvilke problem som lar seg formulere (Egelund 1997, Egelund og Sundell 2001). Denne utviklingen kan ikke tilskrives evidensbaserte tilnærminger som sådan, men illustrerer hvordan målbare størrelser fortrenger det som ikke lar seg måle – som tid, tillit – eller anerkjennelse.

Selvtillit – selvrespekt – selvaktelse: retningsviser for endring?

Ungdommer som sliter, fortjener å bli møtt av mennesker som er både kunnskapsrike og dyktige. Vi ønsker på ingen måte å hevde at kunnskap er uviktig eller unyttig, heller ikke å henfalle til en naiv tro på at den gode relasjonen løser alle vansker. Derimot stiller vi spørsmål ved hvilken kunnskap som tillegges vekt, og hvilken betydning dette får.

Generell og abstraherbar kunnskap er åpenbart viktig, også når det gjelder utsatt ungdom. Denne kan gi oss oversiktsbilder og bakgrunnskunnskap – enten det dreier seg om demografiske eller psykologiske data. Det er mer usikkert hvorvidt abstraherbar kunnskap gir oss treffsikker metodikk på individnivå. Det vil alltid finnes områder som ikke kan gjøres til gjenstand for effektstudier, blant annet fordi det knytter seg betydelige etiske utfordringer til slike forsøk. Vi kan vanskelig se for oss større kontrollforsøk der noen får anerkjennelse, mens andre ikke får. Det er heller ikke slik at effektstudier er den eneste måten å vurdere tiltak. Det ungdom og voksne erfarer som virkningsfullt, gir også kunnskap om hva som virker og hva som bidrar til endring.

I en nylig utgitt EU-rapport gjennomgås unionens initierte ungdomsforskning over 20 år (SSH 2009). Blant mange funn pekes det på viktigheten av ungdommenes aktive deltakelse i planlegging og utforming av tiltak. Der slik deltakelse fungerer, øker også sannsynligheten for at tiltaket fungerer. Om ungdom skal være reelle deltakere, betyr det at de får innflytelse på hvordan hjelp utformes, samt hvordan tiltak skal organiseres. Anerkjennelse kan være en nøkkel for å få til et godt samarbeid mellom ungdom, voksen og lokalsamfunn. Anerkjennelse kan gi bidrag til å forstå hvordan endrende prosesser kan tilrettelegges. En anerkjennende tilnærming vil utfordre de fleste evidensbaserte program som har en klar vei og en tydelig plan. Ungdom blir

ikke lenger noe man kan gjøre noe *med*, men aktører som medvirker reelt i samarbeid der deres eget liv er hovedprosjekt. Her kan generaliserte forskningsfunn gi verdifull bakgrunnskunnskap, men aldri være eneste rettesnor eller allmenngyldig norm. Dersom et menneske skal ønske og våge å endre sitt liv, er anerkjennelse og synliggjøring viktige betingelser. Honneths teorier bidrar til refleksjoner om hva som er virkningsfullt i arbeid med utsatte barn og unge. Denne veien kan gå gjennom selvtillit, selvrespekt og selvaktelse.

Noter

1. Se www.fylkesmannen.no/ungdomisvevet.

Litteratur

- Angel, B.Ø. (2003). Evidensbaserte programmer – kunnskapsformer og menneskesyn i sosialt arbeid *Nordisk Sosialt Arbeid* Nr. 2 2003, 23. årg., s. 66–71.
- Bae, B. og J.E. Waastad (1992). Erkjennelse og anerkjennelse – en introduksjon. I Bae, B. og J.E. Waastad (red.) *Erkjennelse og anerkjennelse Perspektiv på relasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Egelund, T. (1997). *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningers risikovurdering og indgreb*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Egelund, T. og K. Sundell (2001). *Til barnets beste. Undersøgelser af børn og familier – En forskningsoversigt*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ekeland, T.J. (2007). Evidensbasert toalettrening *Morgenbladet* 21.–27. september 2007, s. 19.
- Follesø, R. (2005). Kritisk teori i sosialt arbeid. I S. Oltedal (red.): *Kritisk sosialt arbeid – Å analysere i lys av teori og erfaringer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fraser, N. (2000). Rethinking Recognition *New left Review* 3, mai–juni 2000, s. 107–120.
- Goffman, E. (1963). *Stigma – Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Goffman E. (1974). *Vårt rollespill til daglig*. Oslo: Pax forlag A/S.
- Habermas, J. (1984). *Den rationella övertygelsen. En antologi om legitimitet, kris och politik*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Hansen, A.E. (2006). *Erving Goffman og Axel Honneth – Anerkendelse og krænkelse*. Thesis Socialvideskab. Danmark: Roskilde University.
- Honneth, A. (2003). *Behovet for anerkendelse*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse*. Oslo: Pax forlag A/S.
- Høilund, P. og S. Juul (2005). *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*. København: Hans Reizels Forlag.
- Lindbekk, T. (2001). *Samfunnsteori: fra Marx til Giddens*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Ljunggren, S. (red.) (2005). *Empiri Evidens Empati Nordiska röster om kunskapsutveckling i socialt arbete*. NOPUS Nordiska utbildningsprogrammet för utveckling av social service. Århus: Nordisk Ministerråd og Nopus Danmark.
- Martinsen, E. og T. Tjelflaat (2003). Foredrag ved 10. samling for barnevernets utviklingssentra i Norge, Holmen, august 2003.
- Mevik, K. mfl. (2009). I lag med ungdommer. Profesjonell og nær – i praktisk sosialt arbeid og forskning. *Fontene Forskning 2/2009*, Oslo, s. 29–40.
- Nielsen, H.K. (2001). *Kritisk teori og samtidsanalyse*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Skjervheim, H. (1976/1996). *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug.
- SSH – *Socio-economic Sciences and Humanities, European Commission* (2009): European Research on Youth Supporting young people to participate fully in society EUR 23863EN.
- Taylor, C. og S. White (2002). What works about what works? Fashion, fad and EBP, *Social Work and Social Sciences Review* 10(1): 36–54.
- Willman, A. og P. Stoltz (2002). *Evidensbaserad omvårdnad*. Lund: Studentlitteratur.
- www.fylkesmannen.no/ungdomisvevet

Summary

Young People – Risk and Recognition: Supporting the Will to Change

The youth we focus on in this text are all marginalized in terms of being excluded from school, labour market and also from friends and families. Several of them express wishes for change, as standing on the outside offers them fewer possibilities than their peers. In the article we question how adults could motivate and support this willingness for change. The concept of recognition, as introduced by Axel Honneth, serves as the theoretical framework for this discussion. Recognition is contrasted by an evidence-based approach in social work. Discussions are based on qualitative interviews with 15 young people and 40 leaders of various municipality-led projects, all targeting youth at risk.